

»RUKA I OKO GOSPODINA PAPE« – PAPINSKI LEGATI U DRUGOJ POLOVINI XII. STOLJEĆA

Ivan MAJNARIĆ, Zagreb

U ovom prilogu autor predstavlja i obrađuje, u hrvatskoj medievistici dosad, zapostavljeno pitanje razvojnih tendencija službe papinskih legata u drugoj polovini XII. stoljeća. Nakon pregleda relevantne, gotovo isključivo strane historiografije, detaljno se razmatra pitanje klasifikacije papinskih legata u istom razdoblju te ukratko i u prvoj polovini XIII. stoljeća. Pozornost se potom posvećuje odnosu papa – legat i tehničkoj strani izvedbe legacije. Na kraju se iznose neki, u vrelima zabilježeni, primjeri legacija na istočnojadranskom prostoru, koji ocrtavaju karakteristike legatske službe tijekom druge polovine XII. stoljeća, te analizom historiografskog razmatranje Mihe Barade pokušava predočiti koliko poznavanje čitave problematike može pridonijeti rješavanju nekih problema.

KLJUČNE RIJEČI: *crkvena povijest, druga polovina XII. stoljeća, historiografija, papinski legati, papa, klasifikacija papinskih legata, povijesna vrela, istočnojadranska obala.*

Upućenijima u srednjovjekovnu prošlost hrvatskih krajeva, papinski se legati čine relativno poznata tema. Tome je uvelike pridonio naglasak kojega je hrvatska historiografija davala neposrednoj ulozi dvojice legata prilikom ozakonjenja vlasti hrvatskih kraljeva: Majnarda u vrijeme Petra Krešimira IV. i Gebizona u vrijeme Dmitra Zvonimira.¹ Ipak, istraživanja crkvene povijesti u razdoblju razvijenoga srednjeg vijeka,² poglavito na području Hrvatske i Dalmacije, gotovo su šutke prelazila preko detaljnog razmatranja službe

¹ Usp. Antun DABINOVIĆ, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Jubilarna izdanja o stotoj godišnjici Matice hrvatske 1842.–1942., kolo II., sv. 1, Zagreb, 1940. ili Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997., str. 47–49, i ondje navedenu literaturu.

² Današnji povjesničar crkvenu povijest u spomenutom razdoblju teško može promatrati kao aspekt prošle zbilje izdvojen od ostalih. O tome svjedoči i čest termin koji suvremeni povjesničari koriste za jednostavan, gotovo jednoznačan i nadasve prepoznatljiv opis ondašnjega europskog društva, kršćanska zajednica (*universitas christiana*). Za sažeto značenje ovog pojma vidjeti npr. Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, »Na margini ili u središtu društva? Razmišljanja o marginalnosti u srednjem vijeku u nekoliko primjera«, *Gradske marginalne skupine u Hrvatskoj kroz srednji vijek i ranomoderno doba* (Dies historiae 1), Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija održanog 10. prosinca 2003. u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 22–23.

papinskih legata. Koje su temeljne postavke davale crkveno-pravnu osnovu legacijama? Kakve su bile ovlasti papinskih legata? Iz kojeg su okružja oni dolazili? Koliko su njihove misije trajale? Kakav je za vrijeme legacija bio njihov odnos prema lokalnoj crkvenoj hijerarhiji, a kakav prema papi? Ovo su tek neka pitanja koja se neizostavno nameću u promišljanju o pravnom položaju i ulozi papinskih legata unutar crkvene organizacije. Stoga će se u ovom prilogu pokušati ponuditi neki odgovori na ova pitanja, pri čemu će se pozornost poglavito usmjeriti na određene razvojne tendencije legatske službe tijekom druge polovine XII. stoljeća. Istodobno će se iznesena razmišljanja pokušati jasnije obrazložiti na nekim primjerima zabilježenim u vrelima, koja se odnose na istočnojadranske prostore. Dakle, pozornost ovog rada usmjerit će se na prikaz teorijskih postavki službe papinskih legata, s naglaskom na drugoj polovini XII. stoljeća.

Osnovni podaci o službi, ovlastima i položaju papinskih legata u hrvatskoj enciklopedistici mogu se pronaći tek u jednom njezinu izdanju.³

Kako je spomenuto, u hrvatskoj historiografiji nisu primjereno obrađena teorijska pitanja vezana uz službu papinskih legata. Dapače, vrlo se malo pisalo i o misijama pojedinih legata, a pristup tim istraživanjima u većini slučajeva nije bio problematski. Neki podaci o papinski legatima na istočnojadranskoj obali u razvijenom srednjem vijeku mogu se pronaći u nizu sinteza hrvatskog srednjovjekovlja ili crkvene prošlosti. Pritom se njihova uloga gotovo isključivo promatrala iz aspekta političkih prilika, a legati se najčešće spominju tek usputno, pa je i vrijednost podataka o njima malena.⁴ Postoji i čitav niz radova u kojima se neki legati spominju tek usputno u okviru neke druge teme, te se takvi ovom prilikom neće poimence spominjati. Vrijednost podataka za pitanja koja se na ovome mjestu razmatraju, u takvim radovima također nije velika. Kao primjer tome može se navesti, u hrvatskoj historiografiji, dosta iscrpno obrađen problem bosansko-humskih krstjana krajem XII. i početkom XIII. stoljeća, u vezi s kojim se povezuje i djelovanje papinskog legata Ivana od Casamarija.⁵ Vrijednošću podataka iz te skupine radova odskakače onaj Jadranke Neralić, koja se, govoreći o srednjovjekovnoj Bosni u diplomatskim spisima Rimske kurije, dotiče više legata.⁶ Tek je nekoliko radova hrvatske medievistike, u novije vrijeme, neposrednu pozornost posvetilo papinskim legatima. Među njima se poglavito ističu radovi Serđa Dokoze, koji je u više navrata pisao o djelovanju papinskog

---

³ Predmetnica o legatima može se naći tek u: *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, sv. 5, L-Nigh, Zagreb, 1979., str. 66. No i ovdje je tek dio predmetnice posvećen papinskim legatima, dok njezin ostali dio objašnjava druga značenja pojma legat. Ponajprije značenje koje je pojam imao u antici (u rimsko doba izaslanik i zamjenik vrhovnoga vojnog zapovjednika, u carsko doba upravitelj carske provincije i zapovjednik pojedine legije), a zatim i u srednjem vijeku (pravo ili stvar koja se oporučno ostavlja nekoj osobi ili odredba u oporuci kojom se nekoj osobi ostavlja nešto na teret nasljednika).

⁴ Zbog njihova velikog broja, te se sinteze, knjige ili članci ovdje neće posebno navoditi. Među njima po vrijednosti podataka o papinskim legatima tek donekle odstupa Ferdo ŠIŠIĆ, *Poviest Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića (1102-1301)*, Zagreb, 1944. S druge strane, pitanje je koliko je u nekoj sintezi uopće moguće posvetiti prostora pojedinome papinskom legatu i nizu pitanja vezanih uz njega. Ipak, dosadašnje su sinteze većinom legatate promatrala jednostrano, gotovo stereotipno.

⁵ Usp. npr. Franjo ŠANJEK, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.–15. stoljeće)*, Zagreb, 2003., i ondje navedenu literaturu.

⁶ Jadranka NERALIĆ, »Srednjovjekovna Bosna u diplomatskim spisima Rimske kurije«, *Fenomen »Krstjani« u srednjovjekovnoj Bosni i Humu* (zbornik radova), Sarajevo–Zagreb, 2005., str. 371–386.

legata Gentila na istočnojadranskoj obali tijekom 1311.⁷ Osim njega, Ivan Majnarić je pisao o misiji papinskog legata Rajmunda de Capelle 1177.⁸ Radovi obojice tom prilikom nisu doticali temeljna pitanja vezana uz crkveno-pravni položaj legata, već su se posvetili rekonstrukciji neposrednog djelovanja legata u njihovim misijama, pokušavajući naglasiti njihovu važnost u spletu ondašnjih događanja. Pitanja položaja papinskih legata dotaknuo se Silvano Giordano.⁹ Unatoč tome što je naglasak članaka stavljen na pitanje postanka, razvoja i službe nuncija te njihovih ovlasti tijekom XV. i XVI. stoljeća, rad je izuzetno svrsishodan za širi pogled na ovu tematiku.

Historiografija na europskoj i svjetskoj razini, barem kada je riječ o njezinu središnjem dijelu,¹⁰ također nije previše pisala o pravnom položaju papinskih legata. Za potrebe ovog rada navest će se tek neka od tih djela, do kojih se ovom prilikom uspjelo doći, dok će se o ostalima više raspravljati drugom prilikom.¹¹ Unatoč problemima s dostatnošću tih djela, barem s aspekta pozicije hrvatskog istraživača, ipak se mogu uočiti i pratiti neki trendovi.

Osnovni podaci o papinskim legatima mogu se pronaći u nizu enciklopedija i leksikona. Kako je to i karakteristično za leksikografske predmetnice, riječ je o kratkim i sažetim tekstovima, koji se u nekoliko različitih izdanja ipak međusobno nadopunjuju.¹²

Temeljni rad za upoznavanje pravnog položaja i klasifikacije papinskih legata napisao je početkom XX. stoljeća Karl Ruess.¹³ U njemu je autor, potkrepljujući svoja razmišljanja mnogim praktičnim primjerima, opisao razvoj legatske službe od njezinih početaka do pontifikata Bonifacija VIII. Na ovom će se, pak, mjestu poglavito koristiti drugi dio rada, koji je vremenski omeđen početkom reformnog pokreta. U tom je dijelu autor detaljno predstavio područja djelatnosti na kojima je papinstvo najčešće koristilo usluge legata. Također je pozornost posvećena pravnom položaju legata,

⁷ Serdo DOKOZA, »Papinski legat Gentil i crkvene prilike u Zadru početkom XIV. stoljeća«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 40 (1998.), str. 65–79; ISTI, »Papinski legat Gentil i trogirске crkvene prilike«, *Vartal*, 7 (1998.) 1/2, str. 67–83; ISTI, »Papinski legat Gentil i splitske prilike«, *Kulturna baština*, 24 (2002.) 31, str. 79–98.

⁸ Ivan MAJNARIĆ, »Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle 1177. godine«, *Povijesni prilozi*, 22 (2003.) 24, str. 105–131.

⁹ Silvano GIORDANO, »Papinska diplomacija između XV. i XVI. stoljeća«, Simpozij »Hrvatska srednjovjekovna diplomacija«, Zadar, 9–11. 9. 1998., *Zbornik Diplomatske akademije*, 4 (1999.) 2, str. 59–80.

¹⁰ Pod ovom se sintagmom misli na radove koji su najčešće citirani u nizu raznih publikacija i koji se međusobno pozivaju jedni na druge. Zasiurno se u svakoj nacionalnoj europskoj historiografiji može pronaći više radova o papinskim legatima, no te naslove nije moguće navesti iz više razloga. Prije svega što njihovo navođenje prelazi okvire i zadatak ovog rada, a osim toga povjesničar medievist, u današnjoj Hrvatskoj, ne može lako doći do takvih radova.

¹¹ Neki radovi koji će se ovdje koristiti prenose glavne ideje onih do kojih se nije uspjelo doći, no o tome će više riječi biti kasnije u radu.

¹² Uglavnom je riječ o predmetnicama koje daju povijesni osvrt na legatsku službu od njezinih prvih spomena u kasnoj antici pa sve do današnjih dana (vidjeti: *Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, Band 11, Konstantische Schenkung-Luther, Leipzig, 1902., str. 340–345; *New Catholic Encyclopedia*, vol. 8, Jud-Lyo, Washington, 2003., str. 450–452). Nešto više podataka o legatima u srednjem vijeku iznose enciklopedije i leksikoni specijalizirani za to razdoblje povijesti (vidjeti: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Band 4, Franca-Hermenegild, Freiburg, 1995., str. 545–547; *Encyclopedia of Middle Ages*, vol. II., K-Z, Cambridge, 2000., str. 837; *Dictionary of the Middle Ages*, vol. 7, Italian Renaissance-Mabinogi, New York, 1986., str. 534–535).

¹³ Karl RUESS, *Die rechtliche Stellung der päpstlichen Legaten bis Bonifaz VIII.*, Paderborn, 1912.

tehničkoj strani legacija (broju legata na pojedinoj misiji, trajanju misija, pomoćnom osoblju legata, itd.). Potom su se analizirala prava legata, kao papinskih predstavnika s općim mandatom legacije, na području ćudoređa, crkvene uprave i sudstva. Govorilo se također o osobnim pravima legata te konačno o pravnom položaju tzv. legata *nati* i pravu svjetovnih vladara na legaciju. Premda monumentalno, prije svega s obzirom na korištenu izvornu građu, djelo ostavlja neka pitanja nedovoljno razjašnjenima. Naime, Ruess se u svojoj analizi većim dijelom ograničio na tzv. legate *de latere*. Također katkad nema jasnog razgraničenja između legata i nuncija. No, kako će se pokazati u daljnjim historiografskim radovima o ovoj tematici, Ruessov je rad postao temelj pogodan za nadogradnju.

Položaj papinskih legata u sklopu rasprave o papinskoj diplomaciji i papinskim predstavnicima razmatrao je Knut Walf.¹⁴ U dijelu rada posvećenom razvoju legatske službe u srednjem vijeku, on uglavnom prihvaća Ruesseov metodološki postupak te problematiku predstavlja na sustavniji, ali općenitiji način. Nakon kratkoga povijesnog osvrtu na razvoj službe tijekom srednjovjekovlja, autor detaljno raspravlja o kategorijama legata: svaku ukratko definira, naznačuje način kojim su ih označavala vrela, opisuje njihov postanak te konačno detaljno analizira njihova prava. Podrobnije se govori i o posebnim pravima legata, kao papinskih predstavnika, na području ćudoređa, crkvenog sudstva i uprave. Na kraju se ukratko analiziraju privilegije legata na njihovim misijama te opisuju uobičajene svečanosti prilikom završetka legatske misije i povratka u Rim. Rad na jednome mjestu sažima sve najbitnije teorijske i pravne postavke legatske službe te na taj način, uz rad Karla Ruessa, predstavlja nezaobilaznu literaturu za tu problematiku. Njegov se nedostatak može pronaći u vrlo malom broju neposrednih primjera, koji dodatno potkrepljuju iznesene teorijske postavke. Naime, u praksi XII. i prve polovine XIII. stoljeća svaku legatsku službu treba promatrati od slučaja do slučaja, jer ih je katkad teško potpuno uklopiti u jednu od kategorija legata, kakve je predstavio Knut Walf.

O samim misijama i djelovanju legata pisalo se puno više, a u tom prednjači nje-mački historiografski krug prve polovine XX. stoljeća. Većina se autora posvetila rekonstrukciji djelovanja legata, a tek djelomično raspravljala o njihovim ovlastima i odgovornostima.¹⁵ Među autorima koji su to učinili, na prvome se mjestu ističe Ina Friedländer,¹⁶ koja u prvom dijelu svoje knjige rekonstruira misije papinskih legata u

---

¹⁴ Knut WOLF, *Die Entwicklung des päpstlichen Gesandtschaftswesens in dem Zeitabschnitt zwischen Dekretalenrecht und Wiener Kongress (1159-1815)*, München, 1966., str. 4-55. Osim toga postoji i monografija: Gino PARO, *The Right of Papal Legation*, Catholic University of America, Studies in Canon Law, no. 211, Washington, 1947. Do predaje ovog rada u tisak do te se knjige nije uspjelo doći te će se o idejama iznesenim u njoj detaljnije raspravljati na drugome mjestu.

¹⁵ Kao primjer mogu se navesti sljedeći radovi: Werner OHNSORGE, *Die Legaten Alexanders III. im ersten Jahrzehnt seines Pontifikats (1159-1169)*, Historische Studien 175, Berlin, 1928., pretisak, Vaduz, 1965.; ISTI, *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten in Deutschland und Skandinavien 1159-1181*, Historische Studien 188, Berlin, 1929., pretisak, Vaduz, 1965.; Gerhard SÁBEKOW, *Die päpstlichen Legationen nach Spanien und Portugal bis zum Ausgang des XII. Jahrhunderts*, Berlin, 1931.; Heinrich ZIMMERMANN, *Die päpstlichen Legation in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts vom Regierungsantritt Innocenz' III bis zum Tode Gregors IX, 1198-1241*, Paderborn, 1913. i dr.

¹⁶ Ina FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen in Deutschland und Italien am Ende des XII. Jahrhunderts (1181-1198)*, Historische Studien 177, Berlin, 1928., pretisak, Vaduz, 1965.

zacrtnim prostorno-vremenskim okvirima, dok u drugom dijelu pozornost posvećuje definiranju crkveno-pravnog položaja legata s nizom popratnih komentara, potkrepljujući teoriju praktičnim primjerima. Nakon nje, u posljednjih se pola stoljeća pojavilo više specijaliziranih rasprava, koje su iz više aspekata analizirale teorijske postavke i pravni položaj službe papinskih legata, uloge i ovlasti, odnos prema lokalnoj političkoj vlasti i crkvenoj hijerarhiji te klasificirale papinske legatate u više razreda i iznijele povijesni razvoj njihove službe. Prije svega valja istaknuti rad Wilhelma Janssen.¹⁷ Slično kao i Ina Friedländer, on je veći dio pozornosti usmjerio na djelatnost papinskih legata, dok se tek na kraju rada ukratko osvrće na podjelu legata na razrede i njihovu djelatnost, s posebnim osvrtom na stanje u Francuskom kraljevstvu XII. stoljeća.¹⁸ U teorijskom aspektu odnosa papa – legat te u klasifikaciji papinskih legata na razrede nezaobilazni su radovi Roberta C. Figueire.¹⁹ Osim njega, o klasifikaciji papinskih legata još su raspravljali Clifford Ian Kyer,²⁰ Richard Antone Schmutz,²¹ a u uskoj vezi s njihovima nalazi se i rad Donalda E. Queller,²² o diplomatskim predstavnicima XIII. stoljeća, premda neposredno ne govori o papinskim legatima. Pogled dominikanca Ivana Nijemca (Johannes Teutonicus) na funkcije i ovlasti papinskih legata obradio je Kenneth Pennington,²³ a veze njihove službe s rimskim pravom i usporedbe s njegovom terminologijom dotaknuo se J. W. Perrin.²⁴ Na kraju ovoga kratkog pregleda historiografije o papinskim legatima neizostavno treba spomenuti i djelo Iana Stuarta Robinsona.²⁵ U njemu autor, premda je riječ o tek jednom poglavlju knjige, vješto ocrtava povijesni razvoj legatske službe od početka pontifikata Grgura VII. do kraja pontifikata Celestina III.

***

Prije samog razmatranja potrebno je naglasiti da termin razred/kategorija legata, koji će se u daljnjem tekstu upotrebljavati, više odgovara današnjem poimanju klasificiranja i

¹⁷ Wilhelm JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten in Frankreich vom Schisma Anaklets II. bis zum Tode Coelestins III., 1130-1198*, Kölner historische Abhandlungen 6, Köln–Graz, 1961.

¹⁸ *Isto*, str. 170–182.

¹⁹ Premda ocrtavaju stanje u XIII. stoljeću, poglavito u njegovoj prvoj polovini, riječ je o tri rada koji promatrani u cjelini predstavljaju svojevrsni uvod u problematiku pravnog položaja papinskih legata: Robert C. FIGUEIRA, »'Legatus apostolice sedis' the Pope's 'alter ego' According to Thirteenth – Century Canon Law«, *Studi medievali*, 3rd series, Spoleto, 1986., str. 528–574; ISTI, »The Classification of Medieval Papal Legates in the Liber Extra«, *Archivum Historiae Pontificiae*, 21 (1983.), str. 211–228; ISTI, »Papal Reserved Powers and the Limitations on Legatine Authority«, *Popes, Teachers and Canon Law in the Middle Ages*, ur. James ROSS SWEENEY i Stanley CHODOROW, Ithaca, 1989., str. 191–211.

²⁰ Clifford Ian KYER, »Legatus and Nuntius as Used to Denote Papal Envoys: 1245-1378«, *Medieval Studies*, 40 (1978.), str. 473–477.

²¹ Richard Antone SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives: Legates, Nuncios, and Judges-Delegate«, *Studia Gratiana*, 15 (1972.), str. 441–465.

²² Donald E. QUELLER, »Thirteenth-Century Diplomatic Envoys: *nuncii* and *procuratores*«, *Speculum: a Journal of Medieval Studies*, 35 (1960.) 2, str. 196–213.

²³ Kenneth PENNINGTON, »Johannes Teutonicus and Papal Legates«, *Archivum Historiae Pontificiae*, sv. 21 (1983.), str. 183–194.

²⁴ J. W. PERRIN, »Legatus, Lawyers and the Terminology of Power in Roman Law«, *Studia Gratiana*, 11 (1967.), str. 461–489 (Collectanea Stephan Kuttner, sv. I).

²⁵ Ian Stuart ROBINSON, *The papacy 1073-1198: continuity and innovation*, Cambridge, ²1993., str. 146–178.

promatranja određenih društveno-statusnih pojava negoli srednjovjekovnoj zbilji Rimske kurije kao ishodišta svih legata. Zbog jasnijeg razumijevanja problematike termin razred ipak će se koristiti s naznakom da druga polovina XII. i prva XIII. stoljeća ne poznaju čvrste i trajne granice između razreda. O svemu će se više govoriti kasnije.

Niz promjena u svim vidovima života, koje su se događale tijekom XII. stoljeća, a koje historiografija jasno opisuje sintagmom, »renesansa XII. stoljeća«,²⁶ među ostalim su dobro uočljive u okviru reorganizacije i poboljšanja učinkovitosti postojećeg sustava crkvene hijerarhije.²⁷ U tom su procesu vrlo veliku ulogu imali i papinski legati. Legatska se služba naglo počela razvijati u vrijeme velike crkvene reforme, a poglavito za pontifikata pape Grgura VII.²⁸ Glavna su se nastojanja reformista usredotočila na obnovu i učvršćenje crkvene discipline, a što je zahtijevalo iskorjenjenje nikolaitizma i simonije, odnosno zabranu laičke investiture, pa je tako porasla potreba za jačim centralnim nadzorom lokalne crkvene organizacije. Upravo je u tom smislu ponovno oživjela legatska služba. Do kraja XII. stoljeća, samo četvorica od 18 papa nisu za vrijeme prethodnog službovanja u Rimskoj kuriji bili na nekoj legatskoj misiji.²⁹ Već je Grgur VII. kao subđakon obavljao legatske misije. Aleksandar III. je, među ostalim misijama, 1157. sudjelovao u Besançonu na saboru cara Fridrika I. Barbarosse s velikašima i poslanicima iz Carstva i ostalih europskih kraljevstva.³⁰ Grgura VIII. je kao Alberta, kardinala-svećenika sv. Lovre u Lucini, jedna od brojnih legatskih misija odvela u Dalmaciju.³¹ Istodobno se legatska služba razvila i potpuno ustalila kao »produžena ruka« pape i Rimske kurije. Do trajne pravne kodifikacije položaja i ovlasti papinskih legata, o čemu će više riječi biti kasnije, doći će, pak, u XIII. stoljeću.

U vrijeme Grgura VII. ovlasti su se papinskih legata određivale u skladu s potrebama određene misije. Kategorije legata još nisu bile jasno određene. Oni su najčešće bili čla-

²⁶ Dosadašnja istraživanja hrvatske prošlosti XII. stoljeća nisu dovoljno posvećivala pozornost nizu čimbenika od kojih se ova sintagma sastoji. Također ne postoji povijesno istraživanje i rad koji bi neposredno analizirao odjeke ili procese »renesanse XII. stoljeća« na hrvatskim prostorima. Tek se u najnovije vrijeme donekle počelo detaljnije raspravljati o ovim problemima. Usp. Relja SEFEROVIĆ, »Duhovne promjene u Rimskoj Crkvi u prizmi rada srednjovjekovnih prevoditelja«, *Croatica christiana periodica*, 28 (2004.) 53, str. 19–50.

²⁷ O ovom se, premda ukratko, više raspravljalo na drugome mjestu te se ondje izneseno na ovome mjestu neće ponavljati, budući da to i nije tema ovog rada. Usp. I. MAJNARIĆ, »Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle«, str. 110–111.

²⁸ O legatskoj službi prije reforme više vidjeti SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 446–447; *Realencyklopädie*, str. 340–341; *Lexikon für Theologie und Kirche*, str. 545.

²⁹ ROBINSON, *The papacy*, str. 146–147. Pritom je zanimljivo napomenuti da Inocent III., jedan od najznamenitijih papa sve do danas, a čiji je pontifikat započeo 8. siječnja 1198., čini se, nije sudjelovao ni u jednoj legatskoj misiji. O životu i djelovanju Lothara de Segnija, prije izbora za papu, više vidjeti u: Jane E. SAYERS, *Innocent III: leader of Europe, 1198–1216*, Harlow, Essex, 1994., str. 10–24 te ukratko Werner MALECZEK, *Papst und Kardinalskolleg von 1191–1216*, Wien, 1984., str. 101–104, s ondje naznačenom literaturom. Valja napomenuti da se Lothar de Segni 1187. spominje među pratnjom legata kardinala-đakona Oktavijana u Grandmontu (Francuska). Wilhelm Janssen (*Die päpstlichen Legaten*, str. 127), međutim, smatra da Lothar de Segni tom prilikom nije vršio legatsku funkciju.

³⁰ ROBINSON, *The papacy*, str. 147; MAJNARIĆ, »Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle«, str. 113 i ondje navedena literatura.

³¹ Toma ARHIDAKON, *Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, kritički aparat i prijevod Olga PERIĆ, povijesni komentar Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, Split, 2003., str. 102–105; OHNSORGE, *Die Legaten Alexanders III.*, str. 118–121, 166. O ovoj će se misiji i njezinim okolnostima detaljnije raspravljati na drugome mjestu.

novi Rimske kurije. Uz razlike ovisne o pojedinoj misiji, njihova je osnovna zadaća bila provođenje apostolske brige o zajednici vjernih, odnosno širenje reformatorskih ideja kroz ekumenu, što su činili putem lokalnih sinoda. Pritom su njihove ovlasti bile nadređene lokalnim metropolitima ili biskupima te često širokog i općeg karaktera.³² Jednako je važna bila i povratna informacija o stanju na terenu koja je preko legata stizala Rimskoj kuriji.³³ U vrijeme naglašene potrebe usadivanja reformnih ideja, te će dvije zadaće postati okosnica uspjeha reformnih nastojanja, a samim time, papinski legati učinkovito sredstvo tih ostvarenja. Služba papinskih legata tako je postala svojevrsno kontrolno sredstvo lokalne crkvene organizacije, a legati specijalni poslanici sa širokim ovlastima na određenom području, čijih se usluga Rimska kurija više neće odreći. S razvojem, usavršavanjem i povećanjem crkvene hijerarhije, razvijala se i služba papinskih legata, koja će, u drukčijim okolnostima i s promijenjenim nazivom, opstati sve do današnjih dana. Osim crkvenih, legati su obavljali i važne političke zadaće. S razvojem pitanja prvenstva carstva ili papinstva, odnosno držanja dvaju mačeva,³⁴ i političke su misije legata postajale sve važnije.

Tijekom prve četvrtine XII. stoljeća, usporedno s djelovanjem legata poslanih iz Rimske kurije, sve su veću ulogu imali (postgregorijanski) legati kojima je povjerena trajna služba na određenom području.³⁵ Ta je služba najčešće povjerena lokalnim biskupima ili nadbiskupima (metropolitima), a koji su tako bili svojevrsna preteča razreda *legati nati*, jasno klasificiranog tijekom XIII. stoljeća.³⁶ No, za razliku od kasnijih legata *nati*, legati s trajnom legacijom u prvoj polovini XII. stoljeća bili su aktivniji i brojniji te imali veće ovlasti. Već tijekom druge četvrtine XII. stoljeća ponovno jača uloga poslanih legata, a među njima sve više kardinala, koji tada obavljaju sve važne misije.³⁷

Druga polovina XII. stoljeća u praksi je, premda uz povremena odstupanja, iznjedrila legatske razrede, koje su dekretalisti kasnije pomno razradili. Na stvaranje razreda neposredno su djelovale promjene u organizaciji Crkve, odnosno, šire gledajući, procesi već spomenute »renesanse XII. stoljeća«. Poboljšanje djelotvornosti postojeće hijerarhije i jača centralizacija, čvrsto uklapanje biskupa u nju, gomilanje sporova u Rimskoj kuriji, kao i političke prilike na relaciji carstvo – papinstvo, samo su neki od uzroka koji su doveli do toga. Sredinom XII. stoljeća, u vrijeme pontifikata Hadrijana IV., definiralo se i znače-

³² PERRIN, »Legatus, Lawyers«, str. 465.

³³ Usp. ROBINSON, *The papacy*, str. 150–151. Richard A. SCHMUTZ (»Medieval Papal Representatives«, str. 448–450) ističe da je prenošenje informacija o stanju na terenu, kao jedna od glavnih zadaća legatske službe, bila novost koja se pojavila i ustalila upravo u vrijeme pontifikata Grgura VII.

³⁴ Usp. MAJNARIĆ, »Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle«, str. 113.

³⁵ Usp. ROBINSON, *The papacy*, str. 149, 153; JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 170–172.

³⁶ U ovom se radu, zbog ograničenosti prostora, neće ulaziti u raspravu o terminologiji, koju su vrela koristila za legatske. Dovoljno je naglasiti da se ta terminologija ne može koristiti unificirano da bi se raspoznao razred kojem pojedini legat pripada, već se svaka situacija mora promatrati od slučaja do slučaja, te o razredu zaključivati na temelju drugih čimbenika o kojima će više riječi biti kasnije.

³⁷ ROBINSON, *The papacy*, str. 156–157; JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 172–173. Ovo se, prije svega, može povezati s procesom porasta važnosti kolegija kardinala u Rimskoj kuriji, o čemu više vidjeti u: ROBINSON, *The papacy*, str. 33–121. Za detaljnije upoznavanje razvoja kolegija kardinala tijekom XII. stoljeća, svakako bi bilo potrebno konzultirati još dva rada. Do prvog od njih u ovom se trenutku nije uspjelo doći te će više riječi o njemu biti na drugome mjestu; J. M. BRIXIUS, *Die Mitglieder des Kardinalkollegiums von 1130 bis 1181*, Berlin, 1912. Drugi rad obuhvaća zadnje desetljeće XII. stoljeća te čitav pontifikat Inocenta III: MALECZEK, *Papst und Kardinalskolleg*.

nje termina *legatus de latere*.³⁸ Ta je služba od tada nadalje uglavnom bila rezervirana za rimski kolegij kardinala, koji je uspio monopolizirati taj legatski razred. Kardinali su na svoje misije dolazili od »strane« pape,³⁹ a njihove su ovlasti u danom trenutku nadilazile bilo kakve ovlasti lokalne crkvene hijerarhije. No, i unutar samog kolegija kardinala postojala je svojevrsna podjela zadataka – redovito su kardinalima-biskupima povjeravani najdelikatniji zadaci, često političke prirode,⁴⁰ dok su kardinali-svećenici i kardinali-đakoni obavljali zadatke crkveno-vjerske naravi.⁴¹

Uz legate kardinala, Ina Friedländer u kategorizaciji legata spominje i legate koje je poslao papa, a koji, međutim, nisu pripadali rimskom kolegiju kardinala i nisu morali nužno biti članovi Kurije. Autorica te legate izjednačava s kasnije formiranom kategorijom tzv. *legati missi*.⁴² Premda će se o toj kategoriji detaljnije govoriti kasnije, može se napomenuti da su ovlasti legata koji nisu pripadali kolegiju kardinala ipak bile veće od onih koje su imali kasniji *legati missi*. Takvo se stanje valja pripisati još uvijek nejasno utvrđenim kategorijama te određivanju ovlasti legata u skladu s potrebama misije.

Premda su legati kardinali potpuno potisnuli postgregorijanske legate s trajnim legacijama, koji su nestali, tijekom druge polovine XII. stoljeća postojao je sličan oblik trajnih legacija. Riječ je o tzv. nadbiskupima-legatima, koji su od pape dobili pravo trajne legacije na području svoje jurisdikcije.⁴³ Ovlasti su im bile manje od legata kardinala, te su u

³⁸ ROBINSON, *The papacy*, str. 148, 160. Termin se upotrebljavao već od prve polovine XII. stoljeća, no u maglovitom značenju, i to sve do polovine XIII. stoljeća, kada je nedvojbeno počeo označavati jasno klasificirani i istoimeni razred legata. O legatima *a latere* druge polovine XII. stoljeća također usp. FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 112–113; WOLF, *Die Entwicklung*, str. 19–20; JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 175–179.

³⁹ Pod terminom od »strane« pape podrazumijevaju se crkveni službenici koji su se nalazili i služili u neposrednoj blizini pape, najčešće u Rimskoj kuriji, odnosno kurijalni kardinali koji su imali poseban odnos s papom, o čemu će više riječi biti kasnije. Iako ovaj termin možda nije jezično i stilski najbolji, on za sada dobro opisuje odnos pape i legata, o čemu će također više riječi biti kasnije. Ujedno se u ovom radu neće koristiti uvriježena hrvatska terminologija vezana uz papinske legate, a koju navodi Ante CRNICA, *Priručnik kanonskog prava Katoličke crkve*, Zagreb, 1945., str. 65–66. Ondje se koriste termini i sintagme poput: pobočni kardinal, nasljedni apostolski poslanik, redovite ovlasti i povjerene ovlasti. Na ovom će se mjestu, kao i u gore navedenom slučaju, zbog potrebe veće točnosti i jasnijeg razumijevanja umjesto tih koristiti termini i sintagme: *legat de latere*, legati »po svojoj crkvi«, opće ovlasti i specijalne (posebene) ovlasti.

⁴⁰ Valja imati na umu da je politički okvir misija poglavito dobio na važnosti u vrijeme »raskola« između Aleksandra III. i cara Fridrika I. Barbarosse. Za vrijeme njihova sukoba, papa je upravo putem svojih legata osiguravao vjernost i tražio nove saveznike te obavljao niz osjetljivih diplomatskih misija. Politička će narav legatskih misija tako tijekom druge polovine XII. stoljeća potpuno u drugi plan gurnuti crkvenu (premda jasnu granicu među njima pokatkad nije lako pronaći). O svemu svjedoči niz primjera koji se mogu pronaći u: OHNSORGE, *Die Legaten Alexanders III.*, str. 66–125; OHNSORGE, *Päpstliche und gegenpäpstliche Legaten*, str. 38–108. Usp. ROBINSON, *The papacy*, str. 167.

⁴¹ Usp. ROBINSON, *The papacy*, str. 160–161.

⁴² FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 112; usp. SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 454; JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 174–175.

⁴³ O njima više vidjeti ROBINSON, *The papacy*, str. 170–177; JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 174–175; FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 115–117, 134. Pojavljuju se već 1130-ih, u vrijeme pontifikata Inocenta II., no pravi razvoj ovog oblika legatske službe započinje u drugoj polovici XII. stoljeća. U istom se razdoblju prema Richardu A. Schmutzu (»Medieval Papal Representatives«, str. 453.) odvija proces u kojem čast legata prelazi iz ruku biskupa u ruke njihovih nadređenih, najčešće metropolita. Ovo vjerojatno objašnjava kako se u razred nadbiskupa-legata, tijekom druge polovine XII. stoljeća, može svrstati i neki lokalni biskup s legatskom čašću.

slučaju dolaska takvog, prestajale vrijediti do njegova odlaska.⁴⁴ S druge strane, premda su im općenito ovlasti bile reprezentativne, bile su ipak veće od onih kasnijih legata *nati*. Kako je i za očekivati, što su legati kardinali rjeđe dolazili na jurisdikcijsko područje nadbiskupa-legata, to su ovlasti nadbiskupa-legata bile veće. Pravo trajne legacije bilo je vezano uz nadbiskupovu osobu, a ne uz njegovu nadbiskupsku stolicu, premda je njezina tradicija uvelike mogla pridonijeti da pojedini nadbiskup dobije legatsku čast. Osim tim putem, legatska se čast mogla dobiti za određene crkvene zasluge ili spregom političko-diplomatskih odnosa papinstva s lokalnom svjetovnom vlašću.⁴⁵ No najčešće bi se svaki slučaj trebao ispitati zasebno. Služba je najčešće bila doživotna. Na području svoje jurisdikcije nadbiskup-legat obavljao je vizitacije, vodio sinode i rješavao crkvene parnice.⁴⁶ Poglavitito su sudske funkcije bile od posebne važnosti. S obzirom na već spomenuto gomilanje parnica i priziva u Rimskoj kuriji, jedna od najvažnijih dužnosti nadbiskupa-legata bila je oslobađanje Rimske kurije od prekomjernih parnica, svojevrsno filtriranje lokalnih slučajeva.

Druga polovina XII. stoljeća zabilježila je još jednu kategoriju legata, tzv. *generales in provincia legati*. Riječ je o legatima kardinalima koji su dobili opće i dugotrajne ovlasti na pojedinim područjima.⁴⁷ Ta je legatska služba gotovo isključivo vezana uz područje Italije, prije svega Lombardije, a nastala je uglavnom iz političkih potreba papinstva u vrijeme sukoba s Carstvom. Ta kategorija legata iz temelja se razlikuje od trajnih legacija nadbiskupa-legata i nikako ih ne bi trebalo miješati.⁴⁸

Djelovanje svih tih legata u ovom, ali i kasnijem razdoblju doticalo se različitih područja crkvenog života.⁴⁹ Općenito govoreći, radili su na implementaciji odredaba velike crkvene reforme, suzbijanju krivovjerja te širenju i utvrđivanju kršćanstva, zagovarali križarske vojne i sudjelovali u njima, ubirali (crkvene) poreze, obavljali zadatke političke prirode i vršili upravne dužnosti na području pod neposrednom papinskom upravnom vlašću. Osim različitih oblika diplomatske djelatnosti, često su predvodili lokalne crkvene svečanosti ili sudjelovali u njima, mogli predložiti pojedinu kanonizaciju, utemeljiti ili uzdići u statusu neku crkvu, odobriti privilegije te sudjelovati u izboru biskupa. No najčešće su ispitivali stanje na terenu i uvodili red u zamršene odnose potvrđujući razna prava, posjede, presude, izbore i posredujući u sporovima.⁵⁰

⁴⁴ ROBINSON, *The papacy*, str. 171; usp. SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 453.

⁴⁵ Usp. JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 175.

⁴⁶ ROBINSON, *The papacy*, str. 171–172, 174. U biti se obveze i ovlasti nisu bitno razlikovale od onih svakog nadbiskupa, a vjerojatno su se odnosile na pravo rješavanja šireg spektra stvari. Titula je legata tim ovlastima davala i dodatnu težinu.

⁴⁷ Više vidjeti FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 113–115; ROBINSON, *The papacy*, str. 168.

⁴⁸ Prema FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 114, *generales in provincia legati*, za razliku od nadbiskupa-legata, nisu bili vezani za jednu nadbiskupsku stolicu, već su djelovali svojom prisutnošću u raznim mjestima legatske provincije. Njihove su legacije, premda dugotrajne, ipak bile vremenski ograničene te su u svakom času papinim pozivom mogle biti prekinute. Djelatnosti su im bile širokog raspona od crkveno-vjerskih do političko-diplomatskih.

⁴⁹ Za podrobniju analizu područja djelatnosti papinskih legata vidjeti RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 64–103; usp. FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 124–126; JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 179–180.

⁵⁰ FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 128–131; JANSSEN, *Die päpstlichen Legaten*, str. 180–181.

Uz legate treba upozoriti na još dva razreda papinskih poslanika i predstavnika, a koji se zbog slične djelatnosti često međusobno miješaju. Riječ je o nuncijima i delegiranim sucima, koji ne spadaju među papinske legate. Za razliku od legata koji su od pape dobili opće ili specijalne (posebne) ovlasti, nunciji nisu imali nikakve, no također su obavljali crkvenoupravne i političko-diplomatske zadatke.⁵¹ U XII. i XIII. stoljeću oni su bili crkveni teklići, a iako se papa »izražavao kroz njih«, oni su bili samo njegovo »sredstvo« te nisu imali mogućnosti samostalnog djelovanja.⁵² Služba nuncija nije, međutim, ovisila o crkveno-hijerarhijskom položaju. Krajem srednjovjekovlja nunciji su preuzeli nekadašnju ulogu papinskih legata.⁵³ U vezi s brojnim parnicama u drugoj polovini XII. stoljeća također se formirala još jedna služba papinskih predstavnika, delegirani suci (*iudices delegati*).⁵⁴ Oni su zapravo bili delegirani papinski sudski predstavnici na terenu. Njihova je služba trajala do rješenja pojedinog slučaja, koji su trebali ispitati, a zatim i presuditi. U odnosu na legate, bili su im podređeni u svemu, osim u vezi sa slučajem koji im je bio povjeren.

Na kraju se može zaključiti da se u drugoj polovini XII. stoljeća formiralo nekoliko kategorija legata, koje još uvijek nisu bile pravno klasificirane niti jasno i dosljedno terminološki određene.⁵⁵ Uzroke formiranja tih kategorija treba tražiti kako u razradi i primjeni ideja grgurovske reforme tako i u crkvenim i političkim prilikama, koje su okruživale tadašnje papinstvo. Primjer legata koji nisu bili kardinali možda najbolje pokazuje sve veće raslojavanje legatske službe tijekom istog razdoblja. Sukladno sve većim potrebama crkvene organizacije, nijansiraju se i zadaće legata, a gregorijanski legati sa širokim općim ovlastima prestaju postojati.⁵⁶ To će konačno dovesti i do potrebe jasnog definiranja njihovih razreda i ovlasti. Tako se druga polovina XII. stoljeća može promatrati kao prijelazno razdoblje ka konačnom uređenju njihova položaja. Ujedno to prijelazno razdoblje objašnjava moguće razlike i nelogičnosti vezane uz pojedinačne slučajeve, jer se u mnogočemu improviziralo, a čitav je sustav legacija bio neformalan i podložan čestim promjenama. Buduća su pravila tek nastajala.

---

⁵¹ Najčešće su one obuhvaćale prenošenje poruka, skupljanje informacija, pregovaranje i sklapanje dogovora, zaklinjanje i primanje zakletvi. O službi nuncija više vidjeti QUELLER, »Thirteenth-Century Diplomatic Envoys«, str. 199–202; SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 444–445, 457–460. Valja naglasiti kako Richard A. Schmutz također ističe da je Wilhelm Janssen propustio uočiti razlike koje su postojale unutar razreda legata *a latere*, te je više nuncija i delegiranih sudaca svrstao među legate.

⁵² QUELLER, »Thirteenth-Century Diplomatic Envoys«, str. 202, ističe da sve što se moglo postići pismom, moglo se obaviti i preko nuncija.

⁵³ O tome više vidjeti GIORDANO, »Papinska diplomacija«, str. 60–69.

⁵⁴ ROBINSON, *The papacy*, str. 175–176; SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 444, 460–463; FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 109; usp. FIGUEIRA, *Papal Reserved Powers*, str. 193. Najčešće su izabirani među lokalnim crkvenim osobama, biskupima ili opatima, zbog želje za što boljim poznavanjem lokalnih prilika. Službu je mogao vršiti i legat, no samo ako je dobio specijalne (posebne) delegirane ovlasti. Najčešće su te specijalne ovlasti bile izrečene formulama, tzv. *appellatione remota*, karakterističnim za delegirane suce.

⁵⁵ Usp. PERRIN, »Legatus, Lawyers«, str. 465. U istom je razdoblju i subđakon mogao biti legat *de latere* (usp. FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 135).

⁵⁶ To ne znači da i u drugoj polovini XII. stoljeća te nadalje nema legata s općim ovlastima. Te su se ovlasti, premda pokatkad nejasno definirane, u praksi sadržajno bitno razlikovale od onih koje su imali gregorijanski i postgregorijanski legati. Također, ne bi trebalo miješati nijansiranje legatske službe u nekoliko razreda s ovlastima koje su ti legati imali za vrijeme svojih legacija.

Zbog potrebe boljeg razumijevanja legatskih razreda u drugoj polovini XII. stoljeća, potrebno se osvrnuti na klasifikaciju i razvoj tih razreda u XIII. stoljeću. Pri tom će se tek u osnovnim crtama prikazati prava legata pojedinih razreda kao papinskih predstavnika. U prvoj su se polovini XIII. stoljeća razredi legata donekle pravno kategorizirali, a potom je o njima raspravljao i čitav niz dekretalista. Budući da je pojam legat simbolizirao bilo koju osobu koja je poslana kao predstavnik neke druge osobe,⁵⁷ postojao je niz oprečnih pogleda koje je trebalo uskladiti. Tri jasno određena razreda prvi su se put zajedno spomenuli 1245. u jednom kanonu Lyonske sinode.⁵⁸ To su bili legati *de latere*, legati *missi* i legati *nati*. Tadašnja se klasifikacija nije pretjerano razlikovala od one u drugoj polovini XII. stoljeća, no ona je, kao i ovlasti pojedinog razreda, bila jasnije definirana. Tako dekret *Liber Extra* (1.30.9) govori o ovlastima legata pri odrješenju neke ekskomunicirane osobe, a ne neposredno o podjeli legata na razrede. Prema dekretu legati od »strane« pape mogli su bilo gdje i bilo kada odriješiti ekskomuniciranu osobu. Legati koji nisu »poslani« od »strane« pape mogli su odriješiti samo u određenoj provinciji, i to ako je ekskomunicirana osoba u njoj živjela ili ondje počinila prijestup. Legati »po svojoj crkvi« nisu mogli odriješiti ekskomuniciranu osobu, već su je morali prosljediti do papinske stolice.⁵⁹ Goffredus Tranensis, komentirajući ovaj dekret slično dijeli legatate: prvi razred čine *legati de latere* koji su »poslani« od »strane« pape, a bili su kardinali ili ostali kurijalni dužnosnici. Drugom razredu pripadaju legati koji nisu »poslani« od »strane« pape, no ipak ih je poslao papa, a morali su biti prelati, iako ne kardinali ili službenici Kurije. Treći razred činili su lokalni legati »po svojoj crkvi«.⁶⁰ Klasifikacija ondašnjih legatskih razreda, međutim, nije potpuno jedinstvena ni kod današnje historiografije.⁶¹ Iako su i dekretalisti i današnji po-

⁵⁷ SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 443.

⁵⁸ *Isto*, str. 453. Termini su, međutim, bili u uporabi već i ranije, premda ne dosljedno. Tri se razreda, premda ne poimence, spominju i u *Decretales/Liber Extra*, zbirci dekreta nastaloj 1234. za Grgura IX. Za raspravu o terminima kojima su imenovani različiti razredi legata više vidjeti u WALF, *Die Entwicklung*, str. 12–14, 18–20, 30–31; RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 103–115. Iz te opsežne rasprave potrebno je istaknuti kako su se danas ustaljeni nazivi triju razreda (legati *a latere*, legati *missi* i legati *nati*), u XIII. stoljeću ponajprije koristili u neslužbenom ophodjenju, u raznim zbiricama komentara kanonskog prava. Službeni spisi papinske kancelarije gotovo ne koriste te nazive, s izuzetkom naziva legata *a latere*. Upravo su komentatori zbirke *Decretales*, prema njoj i prozvani dekretalistima (Inocent IV., Henrik od Segusia/Hostiensis, Goffredus Tranensis, Gulielmus Durandus/Durantis, Johannes Teutonicus, Bernard iz Parme itd.), jasnije, iako ne unificirano, imenovali tri razreda te pridonijeli uporabi tih naziva. O dekretalistima usp. Brian TIERNEY, *The Crisis of Church and State, 1050–1300*, Toronto, 1988., str. 150–157. Za detaljan uvid u raspravu o odnosu *Liber Extra* i dekretalista prema pitanju klasifikacije legata vidjeti FIGUEIRA, »The Classification«, str. 214–228. Tri su razreda poimence konačno ušla u kanonsko pravo tek 1298., kada je u *Liber Sextus* inkorporiran dekret Inocenta IV. Usp. PERRIN, »Legatus, Lawyers«, str. 465–466.

⁵⁹ Usp. FIGUEIRA, »The Classification«, str. 214.

⁶⁰ *Isto*, str. 216 i dalje, za dodatna razmatranja dekretalista.

⁶¹ Za sljedeće detaljnije vidjeti FIGUEIRA, »The Classification«, str. 215–216. Heinrich ZIMMERMANN (*Die päpstlichen Legation*, str. 247–267) navodi sljedeće razrede: *legati de latere* za kardinale-legate; *legati missi* ili *constituti* za »poslane« legatate koji nisu kardinali; *legati nati* za svakog trajnog ili privremenog lokalnog legata. RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 103–115, navodi: *legati de latere* za kardinale već od Aleksandra III., *legati nati* za svakog lokalnog prelata s legatskom službom; *legati missi* za legatate koji ne pripadaju u druga dva razreda. WALF, *Die Entwicklung*, str. 12, 18, 28, navodi: *legati de latere* za kardinale-legate od Aleksandra III.; *legati missi* za legatate koji nisu kardinali, a koji su često, ali ne nužno, bili prelati, *legati nati* za lokalne biskupe kao legatate. SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 453–454, navodi: *legati de latere* za kardinale-legate; *legati missi* za nekardinalne koji nisu nužno službovali u Rimu te koji su svoju misiju obavljali izvan svoji lokalnih dijeceza, *legati nati* za legatate »po svojoj crkvi«, odnosno po tradiciji svoje (nad)biskupske stolice.

vjesničari neosporno prihvatili tri navedena razreda, kod jednih i drugih ipak su postojale razlike u pitanjima koji su crkveni dužnosnici pripadali kojem razredu.

Već i iz ovoga kratkog razmatranja stajališta dekretalista i suvremenih povjesničara, može se za XIII. stoljeće uspostaviti sljedeća klasifikacija (s naznakama provizornih naziva za drugi i treći ovdje navedeni razred legata, koji će se tek kasnije naći u općoj primjeni):

- a) legati od »strane« pape, odnosno legati *de latere*, koji su uglavnom pripadali kolegiju kardinala u Rimu;
- b) legati koji su »poslani«, ali ne od »strane« pape, koji će dobiti naziv legati *missi*, nisu bili kardinali i nisu nužno morali službovati u Rimu, u svoju su misiju poslani od pape, premda ne od njegove »strane«, a obavljali su je najčešće izvan svojih dijeceza;
- c) legati »po svojoj crkvi«, koji će dobiti naziv legati *nati*, bili su lokalni visoki crkveni dužnosnici koji su nosili legatsku titulu po tradiciji »svoje« crkve.

Većinom su imali opće ovlasti koje su s vremenom rasle, a po potrebi i posebne, delegirane ovlasti. U slučaju da su se na istom području našla dva legata, prednost su imale ovlasti legata *de latere*.⁶²

Na ovome je mjestu potrebno napraviti kratku digresiju i nešto više reći o ovlastima papinskih legata, budući da je historiografija tome problemu posvetila dosta pozornosti, s donekle oprečnim pogledima. Prema Richardu A. Schmutzu, ovlasti su mogle biti opće ili specijalne (posebne). Opće su bile stalne i nepromjenjive, nisu se izričito specificirale, a najčešće su označavane sintagmom *plene officium legationis*. Dapače, sintagmu *officium legationis* koristi i Toma Arhidakon, opisujući legaciju kardinala Alberta i subđakona Akoncija u Ugarskom kraljevstvu.⁶³ To također posredno svjedoči da je Toma bio dobro upoznat s onodobnim kanonskim pravom.⁶⁴ Naprotiv, specijalne (posebne) ovlasti su delegirane i određivane ovisno o potrebama slučaja.⁶⁵

Na Schmutzovo poimanje legatske službe, odnosno papinskih poslanika, veliki su utjecaj imale ideje Donalda E. Queller. Potonji je razmatrajući diplomatska poslanstva XIII. stoljeća istaknuo razliku između *procuratores* i *nuncii*.⁶⁶ O nuncijima je već bilo riječi, a prokuratoru su govorili u ime onog kojeg su zastupali, ali su mogli samostalno djelovati, no na njegovu korist. S određenim ovlastima ili zadatkom bio je specijalni (posebni) prokurator, a s općim ovlastima ili općim zadacima opći prokurator.⁶⁷ Međutim, opći je

---

⁶² Usp. FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 566.

⁶³ Usp. TOMA, *Povijest*, str. 102, 148.

⁶⁴ Usp. Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma Arhidakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko, 2002., str. 35–37. Također nije isključeno da je Toma u vrijeme pisanja svog djela bio i upoznat s trenutačnim razmatranjima dekretalista, no to se ne može nedvojbeno utvrditi.

⁶⁵ SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 451–455. Prema istom mišljenju u XIII. stoljeću, međutim, nastaje razlika između nositelja općih i specijalnih (posebnih) ovlasti. Naime, opće postaju prerogativ gotovo isključivo legata, a specijalne (posebne) delegiranih sudaca, a katkad i nuncija. Ipak, Schmutz smatra da su i specijalne (posebne) ovlasti i dalje postojale u razredu legata.

⁶⁶ QUELLER, »Thirteenth-Century Diplomatic Envoys«, str. 199–211. Quellerovi prokuratoru, zapravo odgovaraju Schmutzovim papinskim legatima.

⁶⁷ *Isto*, str. 205.

prokurator mogao spojiti opće i neke specijalne ovlasti, odnosno dobiti *libera administratio* ili *plena potestas*, čime je mogao raditi sve što i onaj koji mu je u danom trenutku te ovlasti podijelio. Većina je diplomatskih aktivnosti zahtijevala specijalne ovlasti ili opću prokuraciju s dobivenim *libera administratio/plena potestas*.⁶⁸

Prinos ovoj raspravi dao je i Robert C. Figueira, postavljajući jasne parametre rasprave o legatskim ovalstima. On napominje da se problem prokuratora i nuncija promatrao s načela današnjih klasifikacija i distinkcija, a pri čemu se samo koristila srednjovjekovna terminologija.⁶⁹ Dapače, smatra da bi se papinske predstavnike trebalo prihvatiti s nazivima (razreda) koje im dodjeljuju izvori, a ne »terminologiju klasifikacije tražiti direktno, u protuslovlju s izvorima«⁷⁰. Povezano s time neke zadatke i ovlasti legati su mogli vršiti po pravu legacije (*iure legationis*). Osnovne ovlasti legacije bile su opće, a označavala ju je sintagma opća legacija (*generalis legatio*), odnosno njezina legitimacija, opći mandat (*generale mandatum*). Figueira također naglašava da je papa mogao delegirati i ovlasti koje su isključivo pripadale njemu, odnosno legatu dati specijalni (posebni) mandat (*speciale mandatum*).⁷¹ Na taj su način specijalne ovlasti u određenoj stvari mogle isključiti one opće. Legat sa specijalnim (posebnim) mandatom mogao je tek donekle, ili nikako, djelovati samostalno. Njegova je djelatnost bila ograničena točno određenim zadatkom, što je označavalo da je sam papa vjerojatno dobro upoznat s pojedinom situacijom. S druge strane, opći je mandat legatu davao mogućnost samostalnijeg nastupa, budući da njegovi zadaci nisu jasno definirani, odnosno papa nije bio najbolje upoznat s pojedinom situacijom. Mandat je u svakom slučaju davao legitimitet pojedinom legatu.

Vrela u XIII. stoljeću ipak ne koriste ujednačenu terminologiju za legate, pa stoga ne mogu biti pouzdan čimbenik njihova raspoznavanja, jednako kao ni položaj u crkvenoj hijerarhiji. Za prvu polovinu XIII. stoljeća tek je donekle jasno određen i raspored ovlasti prema razredima legata. Kasnije će legati svih razreda imati uglavnom prepoznatljive ovlasti.

Historiografija je, razmatrajući ovlasti papinskih legata do kraja XIV. stoljeća, legate prema razredima sistematizirala na sljedeći način.⁷² Legati *de latere* imali su široku sudsku nadležnost, mogućnost podjeljivanja odrješenja od ekskomunikacije i darovanja beneficija, pravo potvrđivanja izbora nadbiskupa, biskupa i opata, pravo izdavanja dozvola za

⁶⁸ Isto, str. 206.

⁶⁹ FIGUEIRA, »The Classification«, str. 211–213. Također smatra da nije dovoljno proučeno pitanje koliko je pozorno papinstvo nuncije koristilo samo kao obične glasnike te nadodaje da vrela često terminom nuncij označavaju one papinske predstavnike koje je Schmutz klasificirao kao prokurate (str. 212). Svoje je tvrdnje potkrijepio istraživanjem načina na koji su dekretalisti kategorizirali različite tipove papinskih legata.

⁷⁰ Isto, str. 213.

⁷¹ FIGUEIRA, »Papal Reserved Powers«, str. 192. Autor nadalje na temelju rasprava dekretalista navodi koje su to ovlasti bile isključivo papine. Dapače, među ostalim prenosi čitavu pjesmu koju je Hostiensis zapisao u svom djelu *Summa aurea*, a koja detaljno opisuje isključivo papinske prerogative uskraćene legatima (str. 199–200). U prilogu radu autor iznosi tablicu od 112 ovlasti namijenjenih isključivo papi, a raspoređenih prema spomenu kod jednog od dekretalista. O svemu više vidjeti: FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 573–574; FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 110–111; RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 115–126. Za sažet prikaz odnosa legata prema lokalnoj crkvenoj hijerarhiji, vidjeti Richard William SOUTHERN, *Western Society and the Church in the Middle Ages*, London, 1990., str. 202–213.

⁷² O ovlastima svih triju razreda legata detaljnije vidjeti: WALF, *Die Entwicklung*, str. 20–27, 15–18, 31–34; usp. RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 142–184; PENNINGTON, »Johannes Teutonicus and Papal Legates«, str. 184.

izgradnju mostova i crkava. Također nisu morali uz sebe imati papinsko pismo punomoći, te su u njihovoj prisutnosti prestajale vrijediti sve opće ovlasti legata nižih razreda. Legati *de latere* jedini su imali pravo nošenja papinskih insignija i širokih jurisdikcijskih prava te pravo kanonske prokuracije. Legatima *missi* povjereni su zadaci na točno određenom području (legatskoj provinciji),⁷³ uza sebe su morali imati pismo papinske punomoći, nisu mogli darovati beneficije, niti potvrđivati biskupe te izvan svoje legatske provincije nisu imali pravo ni na kakvu jurisdikciju. Za pravo držanja tih, ali i ostalih ovlasti namijenjenih isključivo legatima *de latere*, legati *missi* morali su dobiti specijalni (posebni) mandat. Ovlasti legata *nati*, najčešće nisu podrobnije navođene.⁷⁴ Radilo se o ovlastima koje je imao svaki primas, no legatska im je titula davala dodatnu težinu, a poglavito onim sudskim.

Na kraju ove cjeline potrebno je usmjeriti pozornost i na formule namijenjene legitimaciji misija papinskih predstavnika. Clifford Ian Kyer upozorio je da nakon što se odredi je li u pojedinom dokumentu riječ o papinskom poslaniku, treba obratiti pozornost i na to je li dokument službene provenijencije, proizašao iz papinske kancelarije, ili je riječ o neslužbenom zapisu, poput kronike.⁷⁵ U svom je radu poprilično uvjerljivo dokazao da su službeni dokumenti, za razliku od onih neslužbenih, radili jasnu razliku između legata i ostalih papinskih predstavnika.⁷⁶ U službenom ophođenju legat je uvijek bio naslovljen sintagmom *legatus sedis apostolice*. Kako je već spomenuto, legati s pravom opće legacije držali su *plene officium legationis*, a njihovo izvršavanje zadataka označavalo se sintagmom *officium legationis*.⁷⁷ Legati sa specijalnim (posebnim) ovlastima razlikovali su se u tome što nisu držali *plene officium legationis*, već su njihove ovlasti svaki put bile jasno navedene. Obje legacije također su dodatno potvrđivale riječi tzv. Jeremijine opomene.⁷⁸ Na latinskom ih je najčešće karakterizirao dio: *evellat et destruat, aedificet et plantet*, koju je slijedila kondicionalna rečenica.⁷⁹ Jednako su česte bile i formule s raznim varijacijama

⁷³ RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 134, navodi kako je termin provincija, za točno geografski određeno područje djelatnosti legata, bio u uporabi već od XII. stoljeća.

⁷⁴ WALF, *Die Entwicklung*, str. 33.

⁷⁵ KYER, »Legatus and Nuntius«, str. 474. Naime, Kyer je kao poticaj za svoj rad iskoristio dvije nedovoljno jasne tvrdnje Richarda A. Schmutza. Govoreći o neujednačenoj terminologiji vrela za papinske legatske, zaključio je da su srednjovjekovni pisari rijetko bili dosljedni u uporabi termina (»Medieval Papal Representatives«, str. 456). Na drugome pak mjestu tvrdi da su srednjovjekovni ljudi raspoznavali tehničke razlike između tri razreda papinskih predstavnika te, unatoč nedosljednoj terminologiji, po potrebi pravili razliku među njima. Što se tiče prve tvrdnje Kyer, s kojim se kasnije u većoj mjeri složio i Robert C. FIGUEIRA (»The Classification«, str. 212–213), opravdano je zaključio da su pisari samo bilježili ili prepisivali spise, a nisu određivali njihovu terminologiju. U vezi s drugom postavio je pitanje: U kojim su to prilikama srednjovjekovni ljudi smatrali potrebnim razlikovati tri razreda papinskih predstavnika? U svom je radu kroz nekoliko primjera ponudio odgovore na ovo pitanje (KYER, »Legatus and Nuntius«, str. 475–477).

⁷⁶ Usp. KYER, »Legatus and Nuntius«, str. 477. Premda je Kyer svoj rad usmjerio na razdoblje 1245.–1378., neki njegovi zaključci mogu se s oprezom primijeniti i na ranije razdoblje.

⁷⁷ Ovo je bio prerogativ rezerviran isključivo za legatske. Valja imati na umu da se termin *legatio* koristio i za misije legata i nuncija. Stoga se uz pomoću spomenutih termina/formula dva razreda papinskih predstavnika mogu jasno odijeliti.

⁷⁸ Jr 1,10: »Gle: postavljam te danas nad narode i kraljevstva, da istrebljuješ i rušiš, da zatireš i ništiš, da gradiš i sadiš.« O uporabi Jeremijine opomene (Injunction of Jeremiah), kao formule i pomoćnog sredstva prepoznavanja legatskih misija, usp. SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 451; FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 109; RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 119.

⁷⁹ Primjer toga može se naći u CD II, dok. 166, str. 167–168, usp. *Realencyklopädie*, str. 342.

ovih riječi, a koristili su ih i sami legati.⁸⁰ Pravo svake legacije jasno je naveo papa u pismu kojim je legata opunomoćio za pojedinu misiju (*Vollmachtsbrief/Sendschreibe*).⁸¹ To je pismo legat u svakom trenutku trebao imati uza se.

***

Razumijevanje odnosa pape i njegova predstavnika, u ovom slučaju legata, iznimno je bitno za lakše istraživanje pojedinih legacija. Taj se odnos, iako posredno, mogao nazrijeti i kroz papino delegiranje i prepuštanje legatu svojih ovlasti. Naime, već u drugoj polovini XII. stoljeća nastaje, a tijekom XIII. stoljeća dalje se razvija organsko-korporacionalni koncept poimanja Crkve.⁸² Prema tom poimanju na čelu *corpus ecclesiae mysticum*, kao njezina glava nalazio se papa, Kristov ovozemljaski namjesnik (*vicarius Christi*). Kardinale i svi ostali vjernici bili su udovi toga mističnog tijela. Kardinale kao posebni udovi (*specialia membra*), a ostali kao obični udovi (*generalia membra*).⁸³ Budući da su svi legati nastupali umjesto pape (*in vice papae*)⁸⁴ i u njegovo ime, i sami su postali produženi udovi pape kao glave *corpus ecclesiae mysticum*. Legati su bili papina »ruka« i »oko«, te sve što je bilo tko činio njima, činio je i papi. Nastupali su kao vikari (*vicarius*) pape, a on je po njima bio prisutan u svemu.⁸⁵ Stoga je legate trebalo poštovati kao i papu samoga. Oni su dijelili isti identitet, bili »dvije osobe s jednom naravi«, a papa je bio i fizički prisutan po njima. Ovisno o razredu i ovlastima, ipak su različitim kapacitetom predstavljali papu. Sve to dobro potvrđuje i legatska uporaba apostolskih insignija.⁸⁶ Te su insignije činili: mitra, crveno svećeničko ruho i baldahin pod kojim je legat hodao, pozlaćene cipele te konj s bijelom uzdom. Ispred njih se u nekim slučajeva nosio i križ, a katkad su mogli svečano blagoslivljati ljude u svojoj legatskoj provinciji. Tijekom XIII. stoljeća također su se među insignijama spominjali: crvene cipele, halje, ogrtač i uzde. Čini se da su se insignije razlikovale prema razredima legata, a navedene su uglavnom nosili legati *de latere*. Dapače, kada je legat *de latere* bio prisutan, niti jedan legat iz druga dva razreda nije smio koristiti svoje insignije.⁸⁷ Od početka XIV. stoljeća sve navedene oznake postale su privilegiji legata *de latere*, ali samo onih na prekomorskim misijama (*legatio transmarina*).⁸⁸ No između pape i legata postojala

⁸⁰ Usp. CD II, dok. 145, str. 148–149.

⁸¹ Usp. WALF, *Die Entwicklung*, str. 36–37; RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 119.

⁸² Detaljnije vidjeti Ernst H. KANTOROWICZ, *The King's two Bodies*, Princeton, 1997., str. 194–206, 267–268.

⁸³ Usp. FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 532.

⁸⁴ Usp. FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 533; SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 455.

⁸⁵ Usp. FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 534; RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 204–206; SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 455; ROBINSON, *The papacy*, str. 164.

⁸⁶ O tome više vidjeti u: FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 537–538, 565–572; SCHMUTZ, »Medieval Papal Representatives«, str. 455.

⁸⁷ FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 566.

⁸⁸ Usp. FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 569–571. Autor napominje da su tijekom XII. stoljeća te insignije nosili i oni legati *de latere* koji nisu bili na prekomorskim misijama, a mogli su ih nositi i »legati missi«. U XIII. stoljeću gotovo ih isključivo nose legati *de latere*, i to sve češće samo na prekomorskim misijama. Čini se, međutim, da dozvola za nošenje insignija nije dodjeljivana dosljedno sve do XIV. stoljeća, što i objašnjava razne mogućnosti. Kao jasan primjer dozvole uporabe apostolskih insignija na prekomorskim misijama u provincijama dodijeljenim za legaciju, autor navodi *plene officium legationis* kardinalu Gentilu (1307.). Do početka XV. stoljeća, crvena odjeća i biret, prije rezervirani za legate *de latere*, postali su uobičajeni za sve kardinale u Kuriji, bez obzira na njihovo sudjelovanje u nekoj legatskoj misiji.

je jedna temeljna razlika.⁸⁹ Papa je bio taj koji je legatu uvijek povjerio samo dio svojih ovlasti, a legat je tako podlijegao papinskoj kontroli. Uglavnom je bio dužan izvještavati papu o napretku pojedinog slučaja ili tražiti njegov savjet. Papa je, s druge strane, mogao u svakom trenutku prekinuti legaciju ako je smatrao da je legat prekoračio dodijeljene mu ovlasti. U slučaju da je legat djelovao u skladu s danim mu ovlastima, papa je potvrdio njegovo djelovanje. Također je papa pokatkad prekorio metode djelovanja legata, iako je konačni ishod misije potvrdio.⁹⁰ Zapravo je legat mogao djelovati »kroz« papinu narav, upravo onoliko i u onom obliku u kojem mu je papa to dopustio.

Prema istraživanju Ine Friedländer, u posljednjih dvadesetak godina XII. stoljeća na području Apeninskog poluotoka i Svetoga Rimskog Carstva, na najveći broj misija odašiljani su kardinali-svećenici i kardinali-đakoni.⁹¹ Kardinali-biskupi obavljali su delikatne političke zadatke, a subđakoni često one manje važne. Nadbiskupi-legati najčešće su bili metropoliti, a nadbiskupi i biskupi nastupali su kao legati za križarske pohode. Katkad su legati bili opati, priori i kanonici.

Istodobno su u jednoj misiji mogli nastupiti jedan ili najviše tri legata, s time da je odašiljanje jednog legata bilo najčešće. Kada je legaciju obavljalo više legata, njihov je položaj u crkvenoj hijerarhiji bio istovjetan ili se razlikovao za jedan stupanj, iako ne nužno. U slučaju da je ta razlika bila prevelika, najčešće je samo jedna osoba nosila titulu legata, dok su ostali bili pomoćnici.⁹² Poglavitno je važno zapažanje Ine Friedländer da su službenici Kurije obično odlazili u legatske misije nakon napredovanja u hijerarhijskom položaju.⁹³

Legacije legata kardinala i nekardinala mogle su trajati najmanje nekoliko dana, a najviše oko jedne godine, premda je bilo i slučajeva višegodišnje legacije. One su završavale ispunjenjem zadatka ili papinskim pozivom legata.⁹⁴ Ako je za vrijeme legacije papa umro, ona se i dalje nastavljala.⁹⁵ Kao krajnje sredstvo provedbe zadatka legati su mogli sazvati i sinodu, no to su činili rijetko. Kako je naznačeno, po povratku je legat polagao papi izvješće o svojem djelovanju.⁹⁶

Najvjerojatnije su legati putovali uz poveću pratnju te ih je pratila raskoš. Prasnja se, naravno, razlikovala ovisno o razredu legata, a pokatkad i o njegovu statusu unutar crkvene hijerarhije. Svaka crkva i samostan, osim onih privilegijom izuzetih, bili su obvezni primiti legata na konak i brinuti se za sve njegove potrebe (tzv. *procuratio canonica*).⁹⁷ Novčana opterećenja tih legatskih posjeta pokatkad su bila tolika da su lokalne crkvene zajednice zapadale u trajne dugove kako bi zadovoljile potrebe legata i njegove prasnje.

---

⁸⁹ O ovome više vidjeti FIGUEIRA, »Legatus apostolice sedis«, str. 543–550.

⁹⁰ Usp. isto, str. 546.

⁹¹ Više vidjeti FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 133–136; usp. RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 126–141.

⁹² RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 130.

⁹³ FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 135–136.

⁹⁴ Ina FRIEDLÄNDER (*Die päpstlichen Legationen*, str. 136) slaže se s Karlom Ruessom (*Die rechtliche Stellung*, str. 137–138) te navodi da su mogle postojati i legacije koje su bile točno vremenski ograničene.

⁹⁵ Usp. RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 139–140.

⁹⁶ Usp. isto, str. 140–141.

⁹⁷ RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 191–204; WALF, *Die Entwicklung*, str. 51–54; FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 139–141; ROBINSON, *The papacy*, str. 162.

Iz tih je razloga Treći lateranski koncil 1179. ograničio pratnju kardinala na 25 konja.⁹⁸ Pratnju legata najvjerojatnije je činilo različito pomoćno osoblje, ali i notar,⁹⁹ komornik i više svećenika. Pomoćnog je osoblja vjerojatno bilo najviše, odnosno najmanje za jednu trećinu više od onoga aktivnog. To posredno potvrđuje i količina stvari koje spominje Rajmund de Capella da su mu otete u pljački broda na kojem je putovao sa sicilskog dvora.¹⁰⁰ Bez obzira na to je li nastupao ondje kao legat ili nuncij, Rajmund je svega nekoliko tjedana kasnije nedvojbeno djelovao na istočnojadranskoj obali kao *legatus apostolice sedis*,¹⁰¹ pa se njegova pratnja kao i prtljaga najvjerojatnije nije previše promijenila. Osim svakodnevnih stvari, poput nekoliko vrsta odjeće i obuće, on navodi razne dragocjenosti, mirodije te opremu potrebnu za služenje mise i opremu za jahanje konja. Svakako je vrlo slične stvari, ali vjerojatno manje vrijednosti, nosila i aktivna legatova pratnja. Oko svega toga netko se morao brinuti, ali i nositi i čuvati. Tome treba pribrojiti i niz darova koje su legati najčešće dobivali tijekom svojih misija.¹⁰² Niz detalja logističke strane legacija razlikovao se od slučaja do slučaja, te njihovo temeljitije istraživanje, uz ovdje naznačene opće smjernice, tek slijedi.

***

U zadnjoj cjelini ovog rada pokušat će se iznijeti neki, u vrelima zabilježeni, primjeri legacija na istočnojadranskom prostoru, a koji jasno ocrtavaju karakteristike legatske službe tijekom druge polovine XII. i početka XIII. stoljeća. Pritom se neće ulaziti u istraživanje djelovanja legata niti rekonstruirati njihove misije.

Na početku valja podsjetiti da tijekom druge polovine XII. stoljeća postoje tri, iako ne jasno i konačno definirana, razreda legata: legati *de latere*, uglavnom, ali ne isključivo, rimski kardinali, u misije su dolazili od »strane« pape, a njihove su ovlasti u danom trenutku nadilazile bilo kakve ovlasti lokalne crkvene hijerarhije; legati koje je poslao papa, no koji nisu pripadali rimskom kolegiju kardinala i nisu morali nužno biti članovi Kurije, te tzv. nadbiskupi-legati, s pravom trajne legacije na području svoje jurisdikcije. Njihove ovlasti bile su manje od legata kardinala, te su u slučaju njegova dolaska, prestajale vrijediti do njegova odlaska. Broj legata koje vrela bilježe na istočnojadranskom prostoru puno je manji od broja onih zabilježenih na prostoru Svetoga Rimskog Carstva ili Francuskog kraljevstva.¹⁰³ To svakako valja pripisati onodobnim političkim prilikama, obliku crkvene organizacije na tim prostorima, trenutačnom boravištu pape, a donekle i važnosti tih prostora za papinsku politiku. No isto tako treba naglasiti da su i legacije na istočnoja-

⁹⁸ RUESS, *Die rechtliche Stellung*, str. 192; ROBINSON, *The papacy*, str. 163.

⁹⁹ Usp. FRIEDLÄNDER, *Die päpstlichen Legationen*, str. 137–139.

¹⁰⁰ CD II, dok. 143, str. 146–147; usp. MAJNARIĆ, »Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle«, str. 105–108. Na tome se mjestu prihvatilo mišljenje Tadije Smičiklase, prema kojem je Rajmund de Capella na sicilskom dvoru Vilima II. boravio kao papinski legat. Na ovom bi se mjestu, međutim, upozorilo da je Rajmund na sicilskom dvoru vjerojatnije nastupao kao nuncij. O tome će se ipak detaljnije govoriti na drugome mjestu, budući da to izlazi izvan okvira ovog rada.

¹⁰¹ Usp. CD II, dok. 144, str. 147.

¹⁰² Usp. ROBINSON, *The papacy*, str. 163–164.

¹⁰³ Detaljno razmatranje »govora« vrela o papinskim legatima na istočnojadranskom prostoru iznijet će se na drugome mjestu. Na ovom će se mjestu, kako je upozoreno, navesti tek neki reprezentativni primjeri, historiografiji uglavnom već poznati, ali uglavnom zanemareni.

dranskom prostoru bile vrlo česte, te papinstvo za taj prostor nije pokazivalo znatno manje brige negoli za preostalu ekumenu.

Već je spomenuto da je Albert, kardinal-svećenik sv. Lovre u Lucini i budući papa Grgur VIII., 1166./1167. boravio u Dalmaciji. Dapače, Toma Arhiđakon napominje da je Albert obavljao legaciju po čitavome Ugarskom kraljevstvu (... *per totum regnum Hungarie, legationibus officio fugebatur* ...).¹⁰⁴ Njegova legatska služba zadovoljava sve kriterije prema kojima se može svrstati u razred kardinala legata, odnosno legata *de latere*. Pripadao je kolegiju rimskih kardinala, služio u neposrednoj blizini pape i u misiju bio poslan od »strane« pape. Sam Aleksandar III. označava ga terminom *apostolice sedis legatus*.¹⁰⁵ Budući da je njegova misija trajala više od dvije godine, najvjerojatnije je dobio pravo opće legacije (*generale mandatum*), odnosno držao *plene officium legationis*. Čitavo se to vrijeme također odlikovalo i delikatnom političkom situacijom na prostoru Ugarskog i Hrvatskog kraljevstva.¹⁰⁶

Već više puta spomenuti Rajmund de Capella, svoju legaciju na istočnojadranskoj obali vršio je krajem ljeta 1177. Istodobno je obavljao službu subđakona u Rimskoj kuriji, a papa Aleksandar III. poslao ga je u misiju u Dalmaciju, kako je izrekao u pismu splitskom nadbiskupu Rajneriju (... *dilecto filio Raymundo de Capella subdicono nostro, quem in Sclauoniam legatum apostolice sedis dirigimus* ...).¹⁰⁷ To služi za rekonstrukciju Rajmundova prava legacije, budući da to pravo kao ni mandat nisu sačuvani u neposrednom obliku, ali i kao papina potvrda legitimiteta čitave misije. Za razliku od Alberta, Rajmund je imao točno određen zadatak: držao je specijalne (posebne) ovlasti, odnosno imao specijalni (posebni) mandat (*speciale mandatum*). Taj je specijalni mandat obuhvaćao, čini se, više raznih ovlasti, a papa je poglavito naveo legatove sudsko-pravne ovlasti u sporu Splitske i Zadarske nadbiskupije oko jurisdikcijske pripadnosti Hvarske biskupije. Nakon dolaska na istočnojadransku obalu u Split, Rajmund je najvjerojatnije za lakšu provedbu zadatka sazvao sinodu prelata čitave Dalmacije, na kojoj je nastupio kao posrednik između dviju strana u sporu.¹⁰⁸ Papa među specijalnim ovlastima legata izričito ne navodi pravo saziva sinode, no kako je već spomenuto, legat je to mogao učiniti i bez izričitog papinog dopuštenja. Najvjerojatnije se na sinodi trebalo raspravljati i o drugim stvarima, no rješenje spora bilo je primarno. Iz ove kratke analize može se zaključiti da Rajmundova legatska služba najvjerojatnije zadovoljava kriterije razreda legata od »strane« pape iz druge polovine XII. stoljeća. Poslao ga je papa, nije pripadao rimskom kolegiju kardinala, službovao je u Rimskoj kuriji kao subđakon i imao specijalni (posebni) mandat. Spomene, pak, papine riječi, kao i one Rajmundove s varijacijom tzv. Jeremijine opomene (... *que corrigenda essent corrigentes et que plantanda plantantes* ...), potvrđuju da nije nastupao kao delegirani sudac, što bi se donekle moglo zaključiti promatrajući sadržaj njegovih specijalnih (posebnih) ovlasti. U prilog poznavanju logističke strane legatskih misija, valja naglasiti da Rajmund spominje kako je zadarskom nadbiskupu uputio vla-

---

¹⁰⁴ TOMA, *Povijest*, str. 102; usp. Daniele FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., Venetiis, 1765, str. 187–188.

¹⁰⁵ CD II, dok. 102, str. 108–109.

¹⁰⁶ O tome više vidjeti MAJNARIĆ, »Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle«, str. 117–123, i ondje navedenu literaturu.

¹⁰⁷ CD II, dok. 144, str. 147; usp. FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., str. 198–199.

¹⁰⁸ CD II, dok. 145, str. 148–149.

stitog družbenika (... *familiarem nostrum* ...) da ondje sazove sinodu. Vjerojatnije je da se taj družbenik nalazio u legatovoj pratnji od samog početka misije nego da ga je legat pronašao među splitskim klerom.

U listopadu 1180. Aleksandar III. navijestio je nadbiskupima, biskupima, plemenitim muževima, knezovima, barunima, čitavom kleru i narodu Dalmacije i Hrvatske skorašnju legatsku službu subđakona Tebalda (... *dilecto filio T/hebaldo/ subdiacono nostro ... in prouinciis vestrīs officium legationis commissimus* ...).¹⁰⁹ Ta je misija u mnogočemu nastavak Rajmundove.¹¹⁰ Kao i kod Rajmunda pravo Tebaldove legacije i mandat nisu sačuvani u neposrednom obliku, već donekle u papinom pismu. Legitimitet Tebaldove misije papa potvrđuje sintagmama *officium legationis, legatum sedis apostolice* te, kako je već navedeno, riječima tzv. Jeremijine opomene (... *ut vice nostra euellat et destruat, que fuerint destruenda, edificet ac plantet, que domino viderit instruente plantanda* ...). Na temelju preostalih dokumenata u kojima se spominje,¹¹¹ Tebald je vjerojatnije imao opće ovlasti, odnosno opći mandat (*generale mandatum*). Njegovi su zadaci obuhvaćali uvid ili rješenje pitanja vezanih uz položaj Crkve u Zahumlju i Bosni te oko pripadnosti Hvarske biskupije. Ukratko, Tebalda je poslao papa, nije pripadao rimskom kolegiju kardinala, službovao je u Rimskoj kuriji kao subđakon, a imao je opći mandat i pripadao razredu legata od »strane« pape.

Kako svjedoče sačuvana vrela i Toma Arhiđakon, 1221. na prostoru Ugarske, Dalmacije i Hrvatske te Bosne djelovao je legat Akoncije iz Viterba, subđakon i kurijalni kapelan. Kao i u prethodna dva slučaja, pravo njegove legacije i mandat nisu sačuvani u neposrednom obliku, već donekle u pismu Honorija III. splitskom knezu i narodu.¹¹² Iz toga proizlazi da je Akoncije prije svega imao ovlasti u suzbijanju pirata. Toma pojašnjava papino pismo, navodeći da je Akoncije obavljao poslove po čitavom Ugarskom kraljevstvu, te dobio mandat da u Dalmaciji odvraća omiške pirate od razbojstava (... *dans sibi mandatum, ut ad Dalmatiae partes descenderet piratasque Almissanos a latrocinii cohiberet* ...).¹¹³ No kako Akoncije nije imao opće ovlasti (... *non haberet plenam legationem* ...) zaustavio se u Splitu i svoje poslanike (... *misit nuntios suos* ...) uputio u Kuriju s molbom da mu papa podijeli opće ovlasti (... *ut prefecte sibi legationis auctoritas preberetur* ...).¹¹⁴ Poslanici su se nakon nekog vremena vratili s punomoći općih ovlasti (... *nuntii redierunt de curia, legationis officium eidem Acontio plenissime perferentes* ...) te je Akoncije nadalje djelovao *sedis apostolice auctoritate suffultus*.¹¹⁵ Ova epizoda Akoncijeve misije znakovita je zbog više razloga. Dodatno potvrđuje već iznesenu tezu da je Toma dobro poznao i razlikovao ovlasti, te najvjerojatnije i onodobnu kategorizaciju papinskih legata, što, s obzirom na razvoj rasprave o pravnom položaju legata tijekom XIII. stoljeća, baca novo svjetlo na Tomino školovanje ili/i poznavanje onodobnih crkvenopravnih i teoloških strujanja. Akoncije je pak u misiju krenuo sa specijalnim (posebnim) ovlastima, da bi u nje-

¹⁰⁹ CD II, dok. 166, str. 167–168; usp. FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., 211–212.

¹¹⁰ O detaljima misije više na drugome mjestu.

¹¹¹ CD II, dok. 167, str. 168–169; CD II, dok. 174, str. 176; CD II, dok. 176, str. 178–179.

¹¹² CD III, dok. 166, str. 191–192; usp. FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., str. 248–252.

¹¹³ TOMA, *Povijest*, str. 148.

¹¹⁴ Isto, str. 148–150.

¹¹⁵ Isto, str. 150.

ziniu tijekom dobio opće ovlasti (*plene officium legationis*) odnosno opći mandat, koji mu je omogućio širi nastup. To ujedno jasno ocrtava prava legata sa specijalnim (posebnim) ovlastima, kao i odnos pape i legata. S obzirom na logističku stranu legatske misije, saznanje se da je Akoncija u pratnji imao i osobe koje su mogle nastupati kao njegovi poslanici. Konačno, Akoncija je poslao papa, nije pripadao rimskom kolegiju kardinala, službovao je u Rimskoj kuriji kao kapelan i subdakon, imao je opći mandat i pripadao razredu legata od »strane« pape (*de latere*).

Vrela na istočnojadranskom prostoru (1167.–1180.) bilježe i nadbiskupe-legate, koji su od pape dobili pravo trajne legacije na području svoje jurisdikcije. Riječ je o dva splitska nadbiskupa Girardu i Rajneriju.¹¹⁶ Papa se Girardu dva puta, osim kao splitskom nadbiskupu, obraća i kao legatu Apostolske stolice (*apostolice sedis legatus*).¹¹⁷ Jednom prilikom i sam Girard upotrebljava taj naziv (*G/erardus/ dei gratia sancte Salonitane ecclesie humilis minister et apostolice sedis legatus ...*).¹¹⁸ Što se, pak, tiče Rajnerija, on je kao *apostolice sedis legatus* naslovljen nekoliko puta. Za razliku od Girarda, vrela bilježe i slučaj da je Rajnerija tako naslovio, po hijerarhiji niži, ninski biskup Matej (... *domino R/ainerio/ dei gratia sancte Salonitane ecclesie archiepiscopo et apostolice sedis legato ...*).¹¹⁹ Također ga, kao i Girarda, tako naslovljuje papa,¹²⁰ ali i on sam sebe (*Nos dei gratia Salonitane ecclesie archiepiscopus licet immeritus apostolice sedis legatus ...*).¹²¹ Kako je već spomenuto, u praksi druge polovine XII. stoljeća titulu legata uglavnom su nosili metropoliti, što je splitski nadbiskup i bio. Naslov u stvarnosti najvjerojatnije nije donosio pojedinom nadbiskupu neku bitniju promjenu u smislu njegovih ovlasti. No mogao je poslužiti kao dodatno osnaženje onih postojećih, poglavito onih sudskih, te ako se radilo o odnosu prema ostalim nadbiskupima, svojim sufraganima i ostalim nižim instancama crkvene hijerarhije. S oprezom se može zaključiti da ovlasti nadbiskupa-legata možda nisu bile onolike kao legata *de latere*, ali nikako nisu bile zanemarive. Premda će se o tome detaljnije govoriti drugom prilikom, ovdje se želi naglasiti da u drugoj polovini XII. stoljeća samo ova dva splitska nadbiskupa imaju i ističu naslov legata. Uzroci tomu možda se trebaju tražiti u njihovu stranom podrijetlu i trajnijoj prisutnosti u Rimskoj kuriji. Girard je naime bio i kapelan Rimske kurije, a Rajnerije je tamo dugo boravio, još kao biskup Callija, zbog spora s tamošnjim klericima.¹²² Također, treba imati na umu da se biskupovanje obojice poklapalo s razdobljem bizantske uprave na istočnojadranskoj obali.

***

Na kraju će se na analizi jednog više-manje usputnog razmatranja Mihe Barade o papinskim legatima, iznesenog u radu *Lapčani*,¹²³ pokušati pokazati kako poznavanje crkvenopravnog položaja legata može pridonijeti rješavanju nekih praktičnih problema. Riječ je

---

¹¹⁶ O legatskoj tituli obojce nadbiskupa raspravljao je i: FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., str. 201–203.

¹¹⁷ CD II, dok. 110, str. 117; dok. 118, str. 123–124; usp. FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., 189–193.

¹¹⁸ CD II, dok. 124, str. 128–129.

¹¹⁹ CD II, dok. 137, str. 140–141; FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., str. 199–200.

¹²⁰ CD II, dok. 142, str. 144–145; FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., str. 197–198.

¹²¹ CD II, dok. 160, str. 163–164; FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., str. 203.

¹²² TOMA, *Povijest*, str. 104–105, 108–109.

¹²³ Miho BARADA, *Lapčani*, *Rad JA*, sv. 300, Zagreb, 1954., str. 473–535.

o upravo spominjanim legatima Rajneriju i Rajmundu de Capelli. Naime, Miho Barada u svojoj argumentaciji rasprave o rodu Lapčana u Karinu, ispravu ninskog biskupa Mateja datira na kraj 1178.¹²⁴ Tadija Smičiklas istu ispravu nije pobliže datirao, već naznačio da je nastala između 1175. i 1180.¹²⁵ Barada, pak, svoju dataciju argumentira na sljedeći način. Promatrajući misiju legata Rajmunda de Capelle, zaključuje da se sinoda sazvana za 1. IX. trebala održati 1178., a ne 1177., kako smatra Smičiklas, jer se Rajmund nije uputio »iz Rima bez papina pisma i zato je napustio Rim poslije 22. VIII. 1177.«, ali i »zbog prilika i sredstava putovanja onog vremena, on nije mogao stići u Split za 8 do 10 dana putovanja«. Dalje nastavlja kako je Rajmund prije nego je sazvaio sinodu morao obići »crkvene poglavare, saopćiti im predmete rada sinoda, čuti njihova mišljenja i prijedloge«, za što je trebalo dulje vremena. Barada sve potkrepljuje ispravom u kojoj se Rajnerije sam naziva legatom, a koju je najvjerojatnije pravilno datirao u studeni ili prosinac 1178. (Smičiklas navodi 1179.).¹²⁶ Na temelju te isprave Barada zaključuje: »Budući da je po tom pozivu nadbiskup Rajnerij papinski legat, izlazi, da je Rajmund prije tog Rajnerijevog poziva bio napustio naše krajeve, vjerojatno svršetkom rujna, jer mu nije uspjelo sazvati sinoda za 1. IX. 1178.« To, pak, povezuje s prvospomenutom ispravom, u kojoj se ninski biskup Matej obraća Rajneriju »*apostolice sedis legato*, koji je to bio poslije odlaska Rajmunda«, te mu ujedno javlja »kako je »legatus domini pape«, a to je po svemu mogao biti samo Rajmund, poslije neuspjeha kod zadarskog biskupa jako ozlovoljen napustio naše krajeve.«¹²⁷ »Zato i pismo«, zaključuje konačno Barada, »ninskog biskupa Mateja Rajneriju svakako pripada svršetku god. 1178.«

Barada je napravio očiti *lapsus* tvrdeći da je Rajmund u svoju misiju krenuo iz Rima. Kako i sama formula datacije dokumenta od 22. VIII. 1177. kaže, papa se nalazio u Mlecima.¹²⁸ Ondje je papa 1. VIII. 1177. potpisao mir s Fridrikom I. Barbarossom, odnosno okončao višegodišnji sukoba carstva i papinstva.¹²⁹ Dapače, papa i car razrađivali su manje detalje u Mlecima još do kraja rujna.¹³⁰ Da se ondje prije misije na istočnojadranskoj obali nalazio i Rajmund, također potvrđuje i pismo koje je Aleksandar III., 23. VII. 1177. u vezi s prepadom pirata na Rajmunda, uputio splitskom nadbiskupu i trogirskom biskupu.¹³¹ Dakle, Rajmund je u svoju misiju krenuo iz Mletaka, a ne iz Rima. No i da je krenuo iz Rima, 8–10 dana bilo bi mu više nego dovoljno za dolazak u Split.¹³² Budući da je putovao iz Venecije, Rajmund se najvjerojatnije osobno uputio u Split, da bi ondje u kratkom vremenu izvršio sve potrebne pripreme za sinodu, a svog je družbenika s pismom poslao zadarskom nadbiskupu. Nadalje, Rajmund je od pape za izvršenje svoje misije dobio

¹²⁴ *Isto*, str. 484–485.

¹²⁵ CD II, dok. 137, str. 140–141.

¹²⁶ CD II, dok. 160, str. 163–164.

¹²⁷ Za potonje usp. CD II, dok. 137, str. 140–141, gdje piše: ... *Et alterum notificamus uobis, quod legatus domini pape mala uoluntate recessit a Jadrensi archiepiscopo et appellauit eum ad romanoam curiam pro Johanne filio Bernardi, quem fecit archidiaconem (!) contra uoluntatem suam et tucius cleri sue ciuitatis ...*

¹²⁸ CD II, dok. 144, str. 147.

¹²⁹ O tome više vidjeti MAJNARIĆ, »Misija papinskog legata Rajmunda de Capelle«, str. 111–117, 123–126.

¹³⁰ Usp. *isto*, str. 126 i ondje navedenu literaturu.

¹³¹ CD II, dok. 142, str. 144–145.

¹³² O tome svjedoči putovanje pape Aleksandra III. u Veneciju na potpisivanje mira s Fridrikom I. Barbarossom. Usp. Ante M. STRGAČIĆ, »Papa Aleksandar III. u Zadru«, *Radovi Instituta JAZU u Zadru 1*, Zagreb, 1954., str. 153–185; ovdje str. 161–162.

specijalni (posebni) mandat (*speciale mandatum*). Da bi izdao legatu tako karakteristične ovlasti (sudsko-pravne u sporu Splitske i Zadarske nadbiskupije oko jurisdikcije nad Hvarskom biskupijom), papa je već morao biti upoznat s tamošnjim crkvenim prilikama. To podrazumijeva da Rajmund nije morao trošiti vrijeme na upoznavanje lokalnih prilika, nego odmah izvršiti svoje zadatke. Stoga se Rajmund nije morao konzultirati s lokalnim crkvenim poglavarima niti razmotriti njihovo mišljenje.¹³³ Kako je već naglašeno, može se prihvatiti Baradino datiranje isprave u kojoj se Rajnerije sam naziva legatom, u studeni ili prosinac 1178. No Barada iz te isprave zaključuje, premda to izričito ne kaže, da Rajnerije legatsku titulu nije mogao nositi sve dok je s njom nastupao Rajmund. Rajnerije, međutim, nosi titulu legata i prije nego je Rajmund započeo sa svojom misijom, a nastavlja je nositi i za vrijeme trajanja Rajmundove misije. To treba promatrati u kontekstu odnosa dvaju razreda legata koji se ovdje susreću – Rajmunda, legata od »strane« pape sa specijalnim (posebnim) mandatom, te Rajnerija, legata-nadbiskupa s trajnom legacijom. U slučaju kao što je ovaj, kada su se na istome mjestu nalazila dva legata, prednost je imao Rajmund, a Rajnerije je i dalje zadržao svoju titulu, no njegove su ovlasti za trajanja misije legata od »strane« pape bile suspendirane.¹³⁴ Papinski legat kojeg spominje ninski biskup Matej ne mora nužno biti Rajmund, no ako je to i bio on, vjerojatnije je isprava tog biskupa nastala 1177. U tom slučaju, datacija isprave u kojoj se Rajnerije sam naziva legatom, u čitavoj argumentaciji postaje suvišna.

***

U ovom se radu pokušalo na temelju relevantne literature prikazati razvoj legatske službe u drugoj polovini XII. i prvoj polovini XIII. stoljeća. Tada su legati uz nuncije i delegirane suce jedan od razreda papinskih poslanika. Istodobno se legatska služba nalazi u prijelaznom razdoblju, a konačno će se regulirati tijekom druge polovine XIII. stoljeća. U drugoj polovini XII. stoljeća identificirana su tri oblika legata: legati kardinali, legati koji nisu bili kardinali i nadbiskupi-legati. Ipak, među njima još ne postoje čvrste i jasne granice, a cijeli legatski sustav karakterizira doza neformalnosti. Stoga se svaki slučaj legacije trebalo promatrati zasebno u odnosu s nizom okolnih čimbenika, poglavito obraćajući pozornost na uporabu formula karakterističnih za legitimaciju pojedine legacije. Za razliku od uporabe formula za raspoznavanje pojedinog legata, razvrstavanje prema terminologiji onodobnih vrela u ovom razdoblju još uvijek nije pouzdano. Isto tako, treba imati na umu teorijsku pozadinu legacija i odnos koji je svaki legat imao prema papi. Tek u sprezi svih tih čimbenika detaljnije se može odrediti kojem razredu legat zaista pripada. U prvoj polovini XIII. stoljeća položaj i podjela legata pravno su se kodificirali, a razrada, primjena i daljnja specijalizacija službe nastavila se u drugoj polovini XIII. stoljeća. U posljednjoj se cjelini

---

¹³³ Da Rajmund nije obilazio lokalne crkvene poglavare, donekle svjedoči i dokument kojeg je historiografija općenito pripisivala zadarskom nadbiskupu Lamprediju (CD II, dok. 146, str. 149.). Pismo traži odgodu sinode, zbog potrebe političke obazrivosti Zadrana prema Mlečanima. Da je Rajmund zaista konzultirao zadarskog nadbiskupa, ovo pismo ne bi imalo pretjeranog smisla, poglavito u smislu odgode koja se traži. S druge strane, naoko se može ovo pismo protumačiti i naglom promjenom mišljenja u Zadarskoj nadbiskupiji. No ni to nije vjerojatno, budući da su se postojeće pozicije ionako znale, a što donekle potvrđuje i papa, kada u ovlastima podijeljenim Rajmundu spominje i mogući nedolazak pred legata jedne od dviju strana u sporu oko Hvarske biskupije.

¹³⁴ Slično je zaključio i FARLATI, *Illyrici sacri*, t. III., str. 202.

sve navedeno predočilo na nekoliko primjera legacija na istočnojadranskoj obali. U vezi s tim izneseni zaključci otvaraju još niz problema glede crkvene organizacije u Dalmaciji, ali daju i širi pogled na opće onodobne prilike, koje tek iščekuju dodatno istraživanje. Na taj način, u hrvatskoj medievistici zapostavljeno razmatranje službe papinskih legata ipak može baciti novo svjetlo na već više puta preispitivana pitanja.

Summary

»HAND AND EYE OF OUR LORD THE POPE« – PAPAL LEGATES IN THE SECOND HALF OF THE TWELFTH CENTURY

In this paper, author presents, in Croatian historiography, neglected question regarding development of one type of papal representatives, i. e. papal legates. In the first part special attention is given to the modern historiography – almost exclusively non-Croatian with names such as Robert C. Figueira, Richard A. Schmutz, Clifford I. Kyer, J. W. Perrin, Ina Friedländer, K. Ruess etc. – on the papal legates. The second part discusses the various types of legates during the second half of the twelfth century, and makes some remarks on thirteen-century decretalist's classification of these types of legates into three recognizable classes. After that author identifies the connection between the pope and his legate and gives some information about implementation of legation. Finally, the last part, based on sources and one historiography example, gives analysis of several legations on Eastern Adriatic coast, that are typical for development of legation in the second part of the twelfth century and first part of thirteenth century.

KEY WORDS: *ecclesiastic history, the second part of the twelfth century, historiography, papal legates, the pope, classification of papal legates, sources, Eastern Adriatic coast.*